

УДК 159.9.072

ОСОБИСТІСНА ЦІЛІСНІСТЬ: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ, ПРОЯВИ, ОСНОВНІ ПІДХОДИ

Кельнер С.С., аспірант кафедри практичної психології
 Центральноукраїнський державний педагогічний університет
 імені Володимира Винниченка
 практичний психолог
 Криворізька загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 126

У статті на основі теоретичного аналізу зазначеної проблеми висвітлюється структурна складова цілісності – особистісна цілісність. Визначаються її психологічні передумови, загальні характеристики, специфіка та прояви. На основі наукових підходів, результатів досліджень наукових шкіл розгортається феноменологія поняття «особистісна цілісність».

Ключові слова: особистість, особистісна цілісність, цілісність, цілісне існування.

В статье на основе теоретического анализа обозначенной проблемы освещается структурная составляющая целостности – личностная целостность. Определяются ее психологические предпосылки, общие характеристики, специфика и проявления. На основе научных подходов, результатов исследований научных школ раскрывается феноменология понятия «личностная целостность».

Ключевые слова: личность, личностная целостность, целостность, целостное существование.

Kelner S.S. PERSONAL INTEGRITY: PSYCHOLOGICAL FEATURES, MANIFESTATIONS, BASIC APPROACHES

In the article, on the basis of a theoretical analysis of the indicated problem, the structural component of personal integrity is highlighted. Determined psychological prerequisites, general characteristics, specificity and manifestations of personal integrity. Based on scientific approaches, research results of scientific schools, the phenomenology of the concept of “personal integrity” is revealed.

Key words: personality, personal integrity, integrity, integral existence.

Постановка проблеми. Специфіка проблеми полягає в тому, що вона належить до комплексних проблем у психології, тому так важливо визначити підхід до дослідження цілісності особистості. Цілісність особистості в інтегративному підході розглядається через призму її буттєвої унікальності, виступає як фундаментальний, конструктивний і результативний стан людського буття. Цей підхід у всій його багатомірності дозволяє досліджувати особистість у єдності різних сторін, виробити комплексне знання про сутнісні властивості її буття, задовольнити сучасну потребу у новому самовизначенні особистості. Специфіка такого підходу полягає в тому, що відбувається спроба осмислити буття особистості автентично, тобто не тільки окремі аспекти, а й супровідні чинники й умови.

Аналіз людського буття як цілісного феномена здійснюється через гуманістичну призму, через опис, за допомогою фундаментальних ідей, взаємозалежних рівнів і аспектів складної реальності особистісного світу, оптимальних «сценаріїв» і шляхів розгортання її суттєвих подій, опанування засобами впливу процесів розвитку індивіда. Ідея цілісності містить у собі комплексне планування і прогнозування, можливість поєднання результатів суспільного розвитку із цілями та прагненнями індивідів.

Потреба у створенні цілісного образу особистості спричинюється тим, що на його основі можуть бути вироблені обґрунтовані критерії гуманістичного ставлення до особистості та розроблені ефективні умови соціального світу; такий образ виступає як специфічний орієнтир у формулюванні загальних принципів і установок діяльності в сучасному суспільстві, оптимальні умови, що забезпечують розвиток людини й суспільства.

Історично цілісність є однією із важливих характеристик людського буття, і тенденція осмислення особистості як цілісного індивідуума завжди (явно або приховано) була присутня у розмірковуваннях різних мислителів. Ідея Сократа про тотожність добра й істини, що містить у собі концепцію цілісної людини, пройшла через вікову традицію і відобразилася в багатьох філософських школах. Людина наближалася до знаходження цілісності свого буття через подолання антиномічних характеристик: у прадавній атомістиці й у Г. Лейбніца через побудову цілісної та гармонічної картини світу; в Аристотеля через логічний аналіз співвідношення частини і цілого; у християнстві через символ і віру; у Р. Декарта за допомогою ідеї самосвідомості; в І. Канта через поняття мети; у Г. Гегеля за допомогою ідеї духовного саморозвитку, у Л. Фейєрбаха через спілку-

вання з іншими, у С. Кьєркегора через вільний вибір своєї екзистенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У працях багатьох сучасних західних шкіл гуманітарно-антропологічного напрямку можна виявити окремі висловлювання, судження, ідеї або концепції, у яких наявні спроби осмислити людське буття з погляду його тотальності, цілісності й універсального самовизначення: концепції персоналізму (Ж. Лакруа, Е. Муньє), філософії життя (А. Бергсон, Ф. Ніцше, А. Шопенгауер), екзистенціалізму (М. Гайдеггер, Е. Левінас, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс), філософської антропології (А. Гелен, М. Ландман, Г. Плеснер, М. Шелер), феноменології (Е. Гуссерль), психоаналізу (З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг), які пропонують різні моделі, критерії та способи інтеграції і самоідентифікації особистості. Аналіз цілісної особистості через міжособистісну комунікацію здійснюється в працях М. Бубера, Ю. Габермаса, В. Франкла, К. Ясперса.

Ідеї системного підходу, принципи філозофсько-естетичної рефлексії цілісного буття розробляли М. Бахтін, О. Лосев, В. Соловйов; аналіз інтегративної ролі духовно-творчих чинників проводився в працях Г. Батішцева, М. Бердяєва, М. Мамардашвілі.

У соціології визначення цілісності стало провідним поняттям універсального вчення про суспільство завдяки учінню О. Шпанна, згідно з яким цілісність становить не тільки форму явищ, «структур», але виступає як рушійна сила, носій каузальності й основна детермінанта суспільних процесів. Різні аспекти цілісності соціальної та індивідуальної реальності і їх взаємодії цікавили П. Блау, М. Вебера, Е. Дюркгейма, О. Конта, Дж. Міда, Т. Парсонса, А. Шюца.

У психологічній науці, на противагу раніше пануючому елементаризму, поняття «цілісність» уперше розкривається гештальтпсихологією (М. Вертгеймер, В. Келер, К. Коффка, К. Левін) і Лейпцігською школою (Ф. Крюгер, Й. Фолькельт), які тлумачили особистість як цілісну, якісно-неповторну, психологічну реальність. Надалі ідея психологічної цілісності людини розкривається в культурно-історичній концепції Л. Виготського, теорії діяльності О. Леонтьєва та С. Рубінштейна, в «гуманістичній психології» (Ш. Бюлер, А. Маслоу, К. Роджерс), у працях багатьох сучасних психологів (Б. Ананьєва, О. Асмолова, Б. Ломова, О. Ковальова, К. Платонова). Американські психологи Дж. Ройс і А. Пауелл сконструювали модель людини як цілеспрямовану суперсистему, що складається із шести підсистем, найважливішою інтегративною метою якої є створення особистісного смислу.

Серед учених, які внесли певний вклад у створення теорії цілісного буття особи-

стості, слід назвати С. Аверінцева, Ю. Волкова, П. Гуревича, М. Кагана, В. Келасьєва, Б. Маркова, Л. Станкевича тощо. Необхідно особливо відзначити концепцію цілісності особистості, запропоновану В. Сагатовським: він виділяє шари буття (природничо-історичний процес, діяльність, життя духу) і функціональні рівні (біологічний вид, особистість, індивідуальність), на перетині яких створюється певне значеннєве поле людських станів і ситуацій.

Підкреслюючи багатоплановість і високий науковий рівень цих досліджень у вивченні проблеми цілісності особистості, слід зазначити, що більшість із них акцентує увагу на окремих сторонах і аспектах людського буття, яке у всій органічній цілісності своїх властивостей і характеристик ще не стало предметом самостійного дослідження в контексті актуальних сучасних проблем. Накопичений теоретичний і фактичний матеріал, різні підходи й дискусійні погляди в обговоренні цілісності особистості та шляхів її теоретичного опису вимагають поглибленого вивчення історичного й сучасного стану проблеми, а також подальших досліджень у цьому напрямку. Цим обумовлено **мету** нашої статті.

Виклад основного матеріалу. Цілісність особистості – основна якість «повністю функціонуючої особистості» за А. Маслоу [1]. Особистість, котра цілісно організовується, по-перше, прагне до встановлення позитивного психологічного контакту зі своїми друзями та близькими, до розкриття їм своїх прихованих емоцій і таємниць; по-друге, чітко знає, хто вона є насправді («реальне Я») і ким би вона прагнула бути («ідеальне Я»); по-третє, максимально відкрита до нового досвіду і приймає життя таким, яким воно є «тут і зараз»; по-четверте, практикує безумовне позитивне ставлення до всіх людей; по-п'яте, розвиває в собі емпатію до інших людей, тобто намагається зрозуміти внутрішній світ іншої людини й дивитися на іншого його очима. Слідом за основоположниками гуманістичної парадигми А. Маслоу [1] і К. Роджерсом [2] ми вважаємо важливими такі психологічні механізми: механізм розгортання вроджених тенденцій до самоактуалізації; організмичний механізм, контроль розвитку особистості; механізм поступального розвитку мотивації. Перший, механізм «самоактуалізованої тенденції», містить у згорнутому вигляді майбутні властивості особистості. Другий, «організмичний процес», є механізмом контролю розвитку особистості. На основі цих тенденцій у людини в процесі розвитку виникає особлива особистісна структура «Я», яка включає «ідеальне Я» і «реальне Я». Ці підструктури структури «Я» мають складні відношення від повної гармонії (конгруентності) до повної дисгармонії [2]. Так само А. Маслоу сформулював закон поступо-

вого розвитку мотивації, згідно з яким мотивація людини оформлюється поступово: механізм, завдяки якому рух на більш високий рівень відбувається в тому разі, якщо задоволені (здебільшого) потреби нижчого рівня [1].

Дотепер залишається невизначеною логіка багатьох перетворень, яких зазнала ідея розвитку цілісності особистості в процесі її адаптації до потреб освітньої практики (Л. Божович, Л. Виготський, О. Ковальов, О. Леонтьєв, О. Петровський, С. Рубінштейн). Згідно з теорією інтеріоризації (Л. Виготський, О. Леонтьєв) процес навчання й виховання є поступовою інтеріоризацією зразка поведінки, переходом його у внутрішній план особистості, перетворенням в орієнтовну основу життєдіяльності. Інакше уявляє собі цей механізм С. Рубінштейн, який запропонував концепцію генералізації, згідно з нею під впливом зовнішньої ситуації виникає актуальний мотив, «відгук», стан особистості «риса її характеру у генезі». У разі повторення та варіювання таких ситуацій цей стан особистості генералізується, тобто стає загальним, типовим і для інших сфер прояву особистості. М. Каган механізмом розвитку особистості вважає зміну видів діяльності, у процесі яких суб'єкт може проявити свою активність у перетворювальній, пізнавальній, ціннісно-орієнтаційній, функціональній діяльності спілкування.

Викладені вище теорії розвитку особистості є класичними. Однак на наші уявлення про механізми розвитку особистісної цілісності значно вплинули психологічні теорії О. Асмолова, Г. Балла, Б. Братуся, В. Петровського, В. Слободчикова, Т. Яценко. Так, для В. Петровського в найзагальнішому вигляді «розвиток особистості» є становленням особливих форми цілісності, «єдинорозмаїттям» (П. Флоренський), що включає в себе чотири форми суб'єктності – суб'єкта вітального ставлення до світу («Природа»), суб'єкта предметного ставлення («Предметний світ»), суб'єкта спілкування («Світ інших»), суб'єкта самосвідомості («Я сам») [4]. Інакше кажучи, стаючи цілісною особистістю, людина формує і розбудовує свою власну природу, привласнює і творить предмети культури, знаходить коло значимих інших, проявляє себе перед самою собою.

Критерієм розвитку цілісності особистості автор вважає «спрямованість», під якою розуміє «спрямованість людини на продукування таких дій, процес самоздійснення яких сам по собі переживається як насолода», а задоволення бажань «породжує збільшення можливостей діяння» [4].

Смисл виховання та корекції особистості студента полягає в розвитку особистісної цілісності. Зміст освіти при цьому виступає як «виращування» самоцінних інтенцій студентів у сфері пізнання, переживання, дії.

Традиційні предметно-орієнтовані психолого-педагогічні засоби при цьому виявляються неефективними. В. Петровський пропонує шукати інші засоби, які здатні виявити «свої устремління», можливості, переживання. Специфікою таких засобів є «сама дія», вона самоцінна й містить у собі можливість «самоорганізації». Одним із таких засобів він називає діяльність, терміном «засіб» позначає діяльнісні та комунікативні акти, здійснювані в напрямку задоволення провідних спонукань суб'єкта.

Логічним розвитком теорії особистості видатних учених М. Бердяєва, В. Соловйова, П. Флоренського стала «значеннева» концепція розвитку особистості Б. Братуся [6], який вважає провідним для людського розвитку процес самоздійснення й знаходження тим самим усієї можливої повноти свого існування як людини.

За В. Слободчиковим [7], предметом вивчення є умови виникнення та механізми розвитку суб'єктності як центральної характеристики особистісної цілісності в межах індивідуального життя. Джерело суб'єктності пов'язане зі зміною механізмів життєдіяльності живих істот, із «виникненням здатності людини перетворювати власну життєдіяльність у предмет практичного перетворення», а розвиток людини розуміється як процес – за схемою тимчасової послідовності щаблів, періодів, стадій; як діяльність – за її структурою: сукупність її способів і засобів, що мають цільову детермінацію; як кардинальне структурне перетворення того, що формується, як зрушення, акт, метаморфоза, стрибок у розвитку. Останні не зводяться до процесуальних або до діяльнісних характеристик. Суб'єктність як характеристика особистості безпосередньо виражає ставлення людини до себе, як діяча, творця власної історії. Ідеться про саморозвиток. Механізмом становлення суб'єктності слугує «наслідування» не копіювання, а програвання і репрезентація в актах «діючого символізму» (міміка, пантоміміка) і взаємного руху один до одного. Другим механізмом є «рефлексія», яка завжди є виходом за межі будь-якого безпосереднього процесу: міркування, самоспостереження, самоаналізу, самопізнання; здатності аналізувати власну поведінку, акту спілкування, щоб зрозуміти проблеми, які виникли, або оцінити продуктивність тактики спілкування, що забезпечила успіх.

Разом із В. Серіковим [8] як особистісний розвиток ми розглядаємо генезу тих функцій, які особистісна цілісність виконує в життєдіяльності індивіда. Розкриття цих функцій, як і всякий розвиток, уможливується лише у разі, якщо вони будуть затребувані самою ситуацією життєдіяльності індивіда, знайдуть у ній реалізацію. Особливістю такого підходу є те, що зміст розвитку особистісної цілісності винесений у ньому за межі розвитку самої особистості та представ-

лений як зміст освіти, а механізмом розвитку виступає «навчання» особливої діяльності особистісному досвіду становлення та накопичення властивостей особистісної цілісності.

Розвиток особистісної цілісності – менш досліджений феномен, ніж розвиток індивідуальності. Як показує аналіз психологічних, філософських, педагогічних джерел, розвиток особистісної цілісності представляє складний взаємозв'язок еволюційного накопичення особистісних смислів і таких життєвих подій, які знецінюють або підсилюють якісь із цих смислів. У руслі цілісного підходу до розвитку особистості «розвиток» розглядається як нелінійний, неоднорідний процес якісних перетворень, що включає накопичення нових можливостей, появу різних новоутворень, пов'язаних із підвищенням рівня особистісної цілісності, зростанням здатності продуктивно й адекватно здійснювати себе в більш складній системі відносин і сприймати світ більш структурованим, інтегрованим і змістовним.

Здатність особистості регулювати й організовувати власний життєвий шлях як ціле, що підкорюється власним цілям, цінностям, смислам, є вищим рівнем і оптимальною якістю особистісної цілісності.

Цілісність у системному дослідженні людського буття виступає як інтегрована форма компенсації і єдності відносин її структурних елементів; як висхідна парадигма їх адекватного осмислення. Поняття цілісності тільки частково й у певних межах, а саме в рамках раціонального пізнання, пов'язане з поняттям системи; за цими рамками воно не піддається точному тлумаченню та фіксує неповноту знання. Людське буття стає цілісним завдяки незбагненному глибинному шару, що охороняє його від розпаду. Зважаючи на це, цілісність можна розглядати з погляду системно-функціонального підходу і як метафізичну реальність.

Цілісність людини виступає як результат символічно опосередкованої взаємодії різних аспектів її буття. Зміст цілісності полягає в інтегративному ефекті взаємопроникнення її компонентів, які, змінюючи один одного, утворюють усередині свою розмаїту єдину й опосередковану значеннєву реальність, що пронизує частково кожного з них через смисл, що у той же час якісно від цих компонентів відрізняється. Ціннісно-значеннєве поле («метаполе») розуміється як матриця усіх біо- та соціодуховних значень і символічно встановлює зв'язок різних кіл людського буття; воно містить у собі всі можливі стани людської реальності, які в його контексті набувають глибинного значення.

Цілісну людину слід розглядати з позиції творчого самостворення її буття. Онтологічною основою креативності особистості є властива їй фундаментальна відмінність між сущим і винним, між метафізичними формами її само-

вияву. У метафізичному осмисленні цілісна самоідентичність особистості з'являється як динамічно цілеспрямована синергія особистісних структур до трансцендентних вершин буття, що інтегрує різні модуси її існування. Цілісність як метафізичну реальність можна розгорнути через специфічні неподільні характеристики, найважливішою з яких виступає духовність.

З погляду системного підходу людське буття є цілісністю системи, що самоорганізується за реверсивним зв'язком і виступає як органічна єдність відношень структурно-смислових, функційних шарів (природного, соціального й індивідуального), визначається через конгруентні їм пізнавальні, діяльнісні і комунікативні засоби самореалізації особистості. Для характеристики цілісності особистості також доречним є феномен коінциденції, відношення координатції паритетних основ її буття, яке виводить цю проблему у метафізичний простір дослідження. У такому разі шари, що взаємодіють, утворюють єдину опосередковану реальність, яка не піддається раціональному дискурсу. Цей значеннєвий простір можна описати тільки через ціннісні характеристики, що допомагають подолати обмеженість функціонального підходу до людського буття та вийти на більш високий рівень інтегративного виміру особистості. Духовно-ціннісна природа цілісності людського буття окреслює систему концептів і задає їм значеннєву визначеність, що виражається у специфічно гуманістичному світогляді, сповненому прагненням людини до здійснення «справжніх» форм життя.

Джерела глибинних проблем багато в чому вкорінюються в самій особистості, у її внутрішньому світі. Проблема особистості як цілісності виникає через існування її внутрішньо суперечливої природи, розрив єдиної життєвої сфери, що утворюють «нешасну свідомість», трагічність людського буття. Усвідомлення людиною відсутності (або недоліку) органічної єдності й повноти самобуття спрямовує та стимулює її розвиток. Завдяки креативності особистості розгортається просвіт для досягнення цілісності, досягається подолання розірваності буття. Творчість здійснюється як порівняння відносин між метафізичними основами й сущим людського буття.

Прагнення до цілісності свого буття, що виступає фундаментальною характеристикою людської сутності і її вищою духовною потребою, призводить до розкриття головних смислів, сприяє знаходженню волі до вибудовування людиною програм самовизначення. У цьому прагненні виражається її потреба в самореалізації, виявляється наявність у неї унікального надбіологічного компонента. Самореалізація є спробою увійти у сферу реальності, де досягаються цінності, знаходиться повнота життя й самодостатність цілісного існування.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з висвітленням психологічних особливостей феномена цілісності особистості, її прояву як вагомого чинника професійної успішності фахівця та самореалізації особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Маслоу А.Г. Мотивация и личность / А.Г. Маслоу ; [пер. с англ. Татлыбаева А.М.]. – Санкт-Петербург : Евразия, 1999. – 479 с.
2. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. / К. Роджерс. М. : Mass Media, 1999. – 307 с.
3. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив. / А.В. Петровский. – М. : Просвещение, 1984. С. 21–33.

4. Петровский В.А. Феномен субъективности в психологии личности / В.А. Петровский : автореф. дис. ... д-ра психол. наук. – М., 1993. – 76 с.
5. Бердяев Н.А. Смысл творчества / Н.А. Бердяев. – Париж : YMCA-Press, 1985. – Т. 2. – 273 с.
6. Братусь Б.С. Опыт обоснования гуманитарной психологии / Б.С. Братусь // Вопросы психологии, 1990. – № 6. – С. 9–17.
7. Слободчиков В.И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев : Учебное пособие для вузов. – М. : Школьная пресса, 2000. – С. 304–305.
8. Сериков В.В. Личностно развивающее образование: мифы и реальность / В.В. Сериков // Педагогика, 2007. – № 10. – С. 3–12.

УДК 159.923.2

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Кириченко Т.В., к. психол. н.,
доцент кафедри психології

*ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»*

У статті проаналізовано головні концептуальні підходи до обґрунтування феномена саморегуляції. Розглянуто сучасні тенденції розуміння процесу саморегуляції особистості у психологічній науці. Визначено психологічний зміст саморегуляції як структурного утворення особистості.

Ключові слова: *особистість, суб'єкт, саморегуляція, самокорекція, самосвідомість, волева регуляція.*

В статье проанализированы основные концептуальные подходы к обоснованию феномена саморегуляции. Рассмотрены современные тенденции понимания процесса саморегуляции личности в психологической науке. Определено психологическое содержание саморегуляции как структурного образования личности.

Ключевые слова: *личность, субъект, саморегуляция, самокоррекция, самосознание, волевая регуляция.*

Kurychenko T.V. PSYCHOLOGICAL CONTENT OF PERSONALITY SELF-REGULATION

The article analyzes the main conceptual approaches to the substantiation of the phenomenon of self-regulation. The modern tendencies of understanding the process of personality self-regulation in psychological science were considered. The psychological content of self-regulation as a structural formation of the personality was determined.

Key words: *personality, subject, self-regulation, self-correction, self-consciousness, volitional regulation.*

Постановка проблеми. Для збереження психічного здоров'я людини важливою є духовна гармонія, позитивна динаміка всіх процесів і станів, які визначають її буття, узгодженість між ними. Саме ці аспекти становлять серцевину саморегуляції особистості. Людина не автоматично перелаштовується з однієї діяльності на іншу, а свідомо, враховуючи при цьому соціальну ситуацію, важливість операцій, які вона виконує, можливі результати своїх учинків тощо. Вона має можливість вибору, і в цьому полягає її свобода волі. Володіючи свідомістю, особистість відповідальна за наслідки здійснених виборів і вчинених дій. Саморегуляція виступає провідним і визна-

чальним психічним процесом будь-якого виду життєдіяльності особистості. Отже, цілком закономірно вказаний феномен посідає значуще місце у міждисциплінарному вимірі наукових досліджень.

Категорія саморегуляції розглядається в різних психологічних дисциплінах і наукових школах. Проблема саморегуляції особистості, попри багаторічну історію вивчення, актуальність та значущість, вирізняється складністю, багатомірністю й неоднозначністю. Дотепер у більшості підручників із загальної психології відсутні розділи, присвячені саморегуляції. Необхідно зазначити, що загалом регулятивні аспекти психіки все ще залишаються менш